

ЗНАЧЕННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

В статье рассмотрены теоретические вопросы и особенности использования оцененных и принятых в качестве доказательств выводов экспертов на начальном, следующем и заключительном этапах расследования преступлений. Вывод эксперта является самостоятельным источником доказательств и возлагается в основу досказывания по уголовному делу.

Ключевые слова: вывод эксперта, источник доказательств, специальные знания, судебная экспертиза, доказательное значение.

In the article theoretical questions and features of the use of the proofs of conclusions of experts appraised and accepted in quality are considered on the initial, next and final stages of investigation of crimes. A conclusion of expert is the independent source of proofs and laid in basis of finishing telling in criminal business.

Key words: conclusion of expert, source of proofs, special knowledges, judicial examination, evidential value.

Постійний розвиток науки і техніки дає можливість експертним дослідженням та обумовлює зростання їх ролі у процесі доказування.

Сьогодні, коли наука досягає значного розвитку, її видатні фундаментальні відкриття використовуються в усіх сферах діяльності людини. Правоохоронні органи дедалі більше використовують на практиці спеціальні знання для розкриття злочинів. Ці знання за КПК України можна залучити такими способами: за допомогою спеціаліста, шляхом проведення судової експертизи та висновка експерта.

Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі, давно привертає увагу багатьох вчених-процесуалістів та практиків, зокрема В.І. Гончаренка, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, В.Т. Маляренка, М.М. Міхеєнка, В.П. Шибіко, М.В. Салтєвського, та багатьох інших, які присвятили свої праці питанням методології наукового пізнання, та використання висновку експерта як джерела доказів у кримінальному судочинстві.

Слід зазначити, що відсутність в законі багатьох визначень, неврегульованість деяких моментів процесу збирання доказів й інші прогалини покладають велику

відповідальність на вчених-процесуалістів, що займаються теоретичними дослідженнями в зазначеній сфері. Саме на теоретичних розробках судам доводиться будувати свою практичну діяльність при розгляді і вирішенні конкретних справ. Зрозуміло, що є опосередкована ланка між теорією і практикою її вживання. В ролі посередника виступає Пленум Верховного Суду України, який своїми роз'ясненнями, що містяться в ухвалах, постановках, заповнює недоліки законів, сприяючи при цьому правильності і одноманітності вирішення спірних питань.

На сьогоднішній день далеко не всі питання нормативно-правового регулювання експертної діяльності дістали свого вирішення. Тому слід враховувати те, що належне використання результатів експертного дослідження багато в чому визначає правильне вирішення кримінальної справи в суді, тому слід звернути увагу на існуючі проблемні питання пов'язані з висновками експертів, та їх застосуванням.

Аналіз практики підтверджує, що експертна діяльність в Україні має ряд недоліків, по-перше, коли у судовому засіданні судово-медичні експерти мають особисту зацікавленість, що заборонено законом; по-друге, великий розрив між навчальними закладами та практичними установами судової медицини; по-третє, у державних експертних установах частина висококваліфікованих юристів, що спеціалізуються у різних галузях матеріального та процесуального права дуже мала.

Іноді мають місце випадки розгляду справ без проведення експертиз, коли їх призначення є обов'язковим за законом або за обставинами справи; інколи суди розглядають висновки експертів як джерела доказів, що мають перевагу над іншими доказами, без належної їх перевірки і оцінки або переоцінюють доказове значення ймовірних висновків; не завжди в ухвалах чи постановках суду чітко формулюються питання, що виносяться на вирішення експертів, а також мотивується необхідність призначення додаткової або повторної експертизи; мають місце призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, а також порушення перед експертом правових питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції суду.

Висновок експерта є одним із самостійних джерел доказів (ч. 2 ст. 65 КПК України) і покладається в основу доказування по кримінальній справі.

Відповідно до ч.1 ст. 65 КПК України доказами в кримінальній справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно-небезпечного діяння, провини особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного розв'язання справи. Фактичні дані визначаються як відомості про факти, які одержані в установленому законом порядку¹.

Чинний КПК України закріпив, що єдиним способом отримання висновку експерта є проведення експертизи.

Висновок експерта допомагає встановлювати фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно-небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Висновок експерта як окреме джерело доказів в кримінальному судочинстві повинен відповідати правовим вимогам, а саме: належним, допустимим і достовірним.

Як свідчить судово-слідча практика, саме за допомогою експертиз та інших наукових досліджень розкривається більше третини злочинів.

Для висновку експерта як виду доказів істотним є те, що він: а) є результатом дослідження; б) виходить від особи, яка володіє певними спеціальними знаннями, без використання яких є неможливим таке дослідження; в) складається з додержанням встановленого процесуального порядку; г) спирається на зібрані у справі докази.

Доказове значення висновку експерта полягає в тому, що він перешкоджає слідчому (суду) приймати необґрунтоване рішення у справі, а також унеможливорює відхилення результатів експертизи без достатніх на це підстав.

У науковій літературі підкреслюється, що висновки експерта мають бути викладеними простою мовою, зрозумілою не тільки для спеціаліста, а й для будь-якого учасника судочинства².

В кримінальному процесі висновок експерта розглядають в двох аспектах: як джерело доказів і як зміст процесуального документа (джерела доказів).

Змістом висновку експерта є фактичні дані про обставини предмету доказування та про інші обставини справи, які мають значення для правильного вирішення справи і повідомляються експертом у своєму висновку в формі мотивованих висновків.

Процесуальною формою або джерелом фактичних даних висновку експерта є сам висновок експерта – письмовий документ оформлений відповідно до процесуальних вимог, в якому містяться викладені експертом мотивовані висновки.

Висновок експерта – це письмовий документ, складений в результаті дослідження експертом, якому передбаченим КПК України порядком було доручено провести експертизу і дати відповіді на поставлені йому запитання. В даному документі ґрунтовно та об'єктивно висвітлюється хід і результати проведених досліджень, даються відповіді на поставлені завдання, робляться висновки за проведеним дослідженням та експертним пізнанням. Висновок експерта має значення джерела доказів по справі³.

Висновок експерта (І.В. Тирічев) – це його письмове повідомлення про хід і результати проведеного ним дослідження та про його висновки щодо поставлених перед ним питань⁴.

Висновок експерта (Алексєєв Н.С.) – це представлені у встановленому законом порядку висновки спеціаліста, залученого у якості експерта, відносно обставин справи, з'ясування яких вимагає застосування спеціальних знань. Висновок експерта містить відповіді на питання, поставлені перед експертом судом чи органом розслідування⁵.

Відповідно до ч. 2 ст. 75 КПК України як експерт може бути викликана будь-яка особа, що має необхідні знання для дачі висновку експерта з досліджуваних питань. Вибір слідчим або судом експерта або експертної установи для проведення експертизи відбувається доволно.

В ст. 200 КПК встановлені основні елементи висновку експерта, до них зокрема належать: коли, де, ким (прізвище, освіта, спеціальність, учений ступінь і звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав та які провів дослідження, мотивовані відповіді на поставлені питання. Коли при проведенні експертизи експерт виявить факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання, він вправі на них вказати в своєму висновку. Висновок підписується експертом⁶.

Разом з тим структура висновку експерта чітко не визначена в законі, а була сформована в процесі експертної і судової практики. Внаслідок чого до цього часу виникають запитання стосовно того яким повинен бути об'єм викладення ходу і результатів дослідження, розміщення і компоновання питань, які викладаються, правил і порядку опису процесу дослідження у висновку експерта.

Процесуальне оформлення результатів експертного дослідження має важливе значення, у зв'язку з тим, що висновок експерта безпосередньо вивчається, оцінюється і використовується суб'єктами доказування, як правило автономно без участі експерта. Правильне оформлення процесуального документа є гарантією об'єктивності і достовірності висновку експерта, а порушення правил оформлення може спричинити сумніви стосовно достовірності результатів експертного дослідження. У зв'язку з тим, що вірне складення і оформлення цього документа пов'язано, перш за все з можливістю оцінки результатів експертного дослідження, то на думку Притузової В.А., це питання доказового значення висновку експерта.

Думка експерта, яку він викладає у «висновку експерта» носить суб'єктивний характер. На підтвердження вищевикладеного вказує, те що по своїй сутності думка експерта являє собою результат певної діяльності – відомості отримані експертом в процесі дослідження, раніше невідомі і неіснуючі до проведення експертизи в готовому вигляді. Функція експерта полягає в тому, щоб отримати відомості, які є не доступними для сприйняття зовнішніми органами відчуття людини, для отримання цих відомостей він повинен провести спеціальне дослідження, на основі якого сформулювати свої висновки. Тобто ці відомості не поверхові судження про факти об'єктивної реальності, а результат практичної діяльності – проведення дослідження і теоретичної роботи – аналіз і формулювання відповідей на поставлені запитання. При цьому судження експерта зводиться не лише до констатації фактів об'єктивної реальності і їх опису, у висновку експерт дає цим фактам наукове пояснення, в системі понятійного апарату певного класу експертиз. Рамки даного дослідження встановлюються слідчим або судом.

При оцінці висновку експерта суд повинен з'ясувати такі моменти:

- чи було додержано вимог законодавства при призначенні та проведенні експертизи;
- чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;
- компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;
- достатність поданих експертові об'єктів дослідження;
- повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним;
- узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи;
- обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи.

Сьогодні не має єдиної думки відносно оцінки «ймовірного» висновку експерта.

Такі процесуалісти як Михеєнко М.М., Строгович М.С., Притузова В.А., Петрухін І.Л. вважають неможливим використання ймовірних висновків в якості доказів. Так, Михеєнко М.М. зазначає: «Експерт на підставі проведених ним досліджень встановлює нові фактичні дані і викладає їх у своїх відповідях, і саме ці дані є доказами в справі, якщо вони сформульовані в категоричній формі, а не

є припущенням. Ймовірний висновок експерта не може бути покладений в основу вироку»⁷.

На нашу думку правильне проведення експертизи неможливе без точного та повного визначення самого предмета експертизи.

Предмет експертизи – це ті обставини, які можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, та фактичні дані, які встановлюються на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів справи. Предмет експертизи визначається питаннями, поставленими перед експертом, слідчим або судом.

У теорії кримінального процесу та криміналістики важливе значення має судова експертиза яка визначається як дослідження, що провадиться згідно з кримінально-процесуальним законом та особою, яка володіє спеціальними знаннями у науці, техніці, ремеслі з метою встановлення обставин (фактичних даних), що мають значення для справи.

Судова експертиза – це відмінний від інших специфічний різновид експертиз, що має особливий статус. Подібність її до експертиз в інших сферах людської діяльності полягає у тому, що вона по суті є дослідженням, заснованим на використанні спеціальних знань. Водночас далеко не будь-яке дослідження, засноване на використанні спеціальних знань, може називатися судовою експертизою, оскільки такі експертизи здійснюються у ході судового дослідження з цивільних, господарських або кримінальних справ, справ про адміністративні правопорушення.

Зростанню ролі судової експертизи, як джерела доказів, сприяють дві обставини: передусім сама природа експертизи, як джерела отримання достовірної, об'єктивної інформації про факти, а також те, що судова експертиза постійно удосконалюється, залучаючи собі в допомогу новітні досягнення науково-технічного прогресу.

Проблеми вирішення судовою експертизою питань, що виникають в ході розслідування кримінальної справи, є предметом наукових досліджень спеціалістів.

Н.С. Алексеев визначає експертизу як діяльність експерта, спрямовану на з'ясування певних обставин, тобто на вирішення питань, поставлених перед експертом, судом чи органом розслідування. А експерта як особу, яка володіє спеціальними знаннями, призначена судом чи органом досудового розслідування для встановлення тих чи інших обставин, які мають значення для справи, з'ясування яких вимагає застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань.

Найбільш розповсюдженими є різні види криміналістичних експертиз, судово-медична, судово-психіатрична, автотехнічна експертиза. В останній час все більш широке застосування отримують також будівельно-технічна, судово-біологічна, патентна, трудова та деякі інші експертизи.

З метою усунення виявлених недоліків і подальшого покращення роботи судово-слідчих органів у сфері провадження судової експертизи та висновків експерта необхідно доповнити або внести в діюче кримінально-процесуальне законодавство зміни для вирішення окремих питань, що стосуються процесуального порядку проведення судової експертизи, а саме:

- строків її проведення;
- переглянути права деяких учасників процесу стосовно судової експертизи;

– для більш ефективного використання необхідних знань експерта при проведенні судової експертизи потрібно забезпечити експерта необхідним обладнанням, що відповідає сучасному рівню розвитку та досягнення науки і техніки;

– з метою усунення можливих недоліків при проведенні судових експертиз, слід залучати до їх виконання кваліфікованих експертів з відповідним професійним рівнем у даній галузі знань.

1. *Грошевий Ю. М.* Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. – К., 2006. – С. 90–91. 2. *Щербаковський М. Г.* Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Уч.-практ. пособие. – Х., 2005. – С. 161–162. 3. *Марчак В.Я.* Доказове значення судово-психологічної експертизи у кримінальному процесі // Науковий вісник Навсу. – 2001. – № 7. 4. Советский уголовный процесс / Под ред. И.В. Тыричева.– М. , 1988.– С. 100. 5. Советский уголовный процесс / Алексеев Н.С., Бастрыкин А.И., Даев В.Г. и др.; Под ред. Н.С. Алексеева, В.З. Лукашевича. – Л., 1989. – С. 162. 6. Кримінально – процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /За заг. ред. Маляренко В.Т., Гончаренко В.Г. – К., 2008. – 896 с. 7. *Михесенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П.* Кримінальний процес України: Підручник. – К., 1999. – С. 150.